

Wstęp

Przedmiot i cel badań

Zamierzeniem naukowym postawionym w rozprawie jest ukazanie roli czasopism zakładanych w środowiskach ludzi zawodowo oraz czysto bibliofilsko związanych z książką w rozwoju księgoznawstwa (inaczej bibliologii, nauki o książce) i bibliotekoznawstwa (inaczej nauki o bibliotece) w okresie kształtowania się na ziemiach polskich zrębów teorii i warsztatu badawczego tych dyscyplin, szczególnie intensywnego do roku 1939. Proces ten, wstrzymany przez wybuch wojny, ponownie został ożywiony po 1945 roku, jednak praca organizacyjno-intelektualna realizowana była już w zmienionych warunkach ustrojowych.

Każda sfera wiedzy naukowej podlega przemianom w zakresie precyzowania przedmiotu zainteresowań, celów społecznych, rozwijania metod badawczych, budowania jej teorii i wewnętrznej struktury, ustalania zewnętrznych relacji wobec innych dyscyplin. W wyniku dokonującej się ewolucji poglądów wśród badaczy i nowelizacji wymuszonych przez zjawiska kulturowe potrzeb praktyków oraz pod wpływem zmian zachodzących na styku nauki i technik komunikacji społecznej, gdy tradycja ściera się z nowoczesnością, może nastąpić weryfikacja nazwy używanej w środowiskach naukowych¹. Przykładem dyscypliny, która niejednokrotnie doświadczała takich zmian, jest współczesna bibliologia i informatologia, przyjęta w Polsce w 2011 roku dla jednego z obszarów nauk humanistycznych². Stan ten nie okazał się bynajmniej ostateczny, co pokazała najnowsza, przyjęta w 2018 roku

¹ E. GONDEK: *Słowo wstępne*. W: *Teoretyczne zagadnienia bibliologii i informatologii. Studia i szkice*. Red. EADEM. Katowice 2015, s. 7.

² *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych*. „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 2011, nr 179, poz. 1065.

klasyfikacja dziedzin i dyscyplin naukowych w Polsce³. Pole tej nauki, wywodząc się z działalności bibliotecznej i starożytnej bibliografii⁴, na przestrzeni lat było nazywane bibliografią, bibliotekoznawstwem, księgoznawstwem czy wreszcie nauką o książce, bibliotece i informacji. Jeszcze po 1945 roku preferowano nazwę „bibliotekoznawstwo” dla kierunku kształcenia zawodowego służb bibliecznych, by w początkach lat siedemdziesiątych włączyć do miana dyscypliny akademickiej informację naukową, a dla odróżnienia kierunku studiów od dyscypliny naukowej w roku 1992 przyjęto nazwę „bibliologia”. Dostrzegalny problem trudności w jednoznacznym zdefiniowaniu pola badań wciąż ewoluujących dyscyplin, jakimi są księgoznawstwo i bibliotekoznawstwo, sprawia, że niezbędne jest podjęcie wysiłku opisu dyskusji, która miała inny przebieg w pierwszych latach XX wieku, inny w II Rzeczypospolitej, inny również po 1945 roku.

Początki nauki o książce wiążą się ściśle z instytucją biblioteki, która na przestrzeni wieków zaczęła być coraz bardziej dostępna i zasobna. Jak zauważył Krzysztof Migoń, istotny był również wkład wszystkich innych instytucji książki – wydawnictw, drukarni, księgarń, i towarzyszący ich rozwojowi wzrost piśmiennictwa fachowego. Historię bibliologii i bibliotekoznawstwa współtworzyło więc także piśmiennictwo powstające w kręgach księgarskich, wydawniczych czy bibliofilskich. W pracach tych znaleźć można wiele treści z zakresu nauki o książce oraz bibliotece⁵. Usamodzieliło się bibliotekoznawstwo, rozwijane na gruncie doświadczeń zawodowych pracowników dużych księżnic i mające służyć przede wszystkim ich potrzebom. Dla nich tworzono pierwsze poradniki bibliotekarskie, podczas gdy ściśle relacje ze środowiskiem księgarzy, wydawców i bibliofilów znajdowały swój wyraz na łamach pism. Z tego powodu przyjęto, że źródłem odzwierciedlającym tok myśli teoretycznej rodzącej się w kontekście praktyki zawodowej do 1939 roku są m.in. czasopisma. Rolę literatury czasowej w rozwoju dyscypliny naukowej podkreśliła Anna Żbikowska-Migoń: „Wśród czynników wyznaczających pojawienie się i okrzepnięcie nowej dziedziny wiedzy naukoznawstwo współczesne wskazuje między innymi takie czynniki księgoznawczej natury: pojawienie się publikacji z tego zakresu, a zwłaszcza ich specjalnych form – czasopism i spisów bibliograficznych”⁶. Badania zawartości czasopism stanowią zatem istotny element studiów nad teorią i praktyką każdej dyscypliny naukowej. Jak zauważa Sławomir Sztobryn, „literatura czasopiśmienna

³ Zgodnie z decyzją Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w 2018 r. bibliologia i informatologia została włączona do nauk o komunikacji społecznej i mediach oraz przeniesiona z obszaru nauk humanistycznych do obszaru nauk społecznych. Zob. *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 20 września 2018 r. w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych*. „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 2018, poz. 1818.

⁴ E. GONDEK: *Słowo wstępne...*, s. 7.

⁵ K. MIGOŃ: *Z dziejów nauki o książce*. Wrocław 1979, s. 27–28.

⁶ A. ŻBIKOWSKA-MIGOŃ: *Bibliografie bibliologiczne i bibliotekoznawcze. Rozwój i stan obecny*. „Studia o Książce” 1980, t. 10, s. 4.

zawsze stanowi awangardę, początek budowania podstaw określonej nauki, śledzenie jej rozwoju daje obraz jej fazy embrionalnej, analitycznej”⁷. Tego rodzaju wydawnictwa umożliwiają również uchwycenie formalnego bogactwa ówczesnej twórczości, kształtowanie się odmiennych metodologii, nowych terminów i pojęć o niejednakowym stopniu ogólności i odmiennych definicjach.

Czasopisma oczywiście nie stanowią pełnej wykładni ówczesnego stanu teorii oraz badań w dziedzinie nauki o książce i bibliotece, mogą jednak być traktowane jako swoisty wskaźnik tendencji, dążeń i celów, jakie stawiali sobie specjaliści. Poza tym w czasach istotnego braku polskich podręczników bibliotekarskich wydawnictwa te były dla młodych bibliotekarzy „kopalnią wiadomości z dziedziny księgoznawstwa, bibliotekarstwa i bibliografii”⁸, stanowiąc „podstawową lekturę dla kandydatów do państwowego egzaminu bibliotekarskiego”⁹. Analizie poddano zatem pisma reprezentujące następujące zagadnienia związane z książką i biblioteką: bibliofilskie, bibliograficzne, bibliotekarskie i bibliotekoznawcze. Uznano, że należy pokazać zawartość wybranych czasopism wydawanych do wybuchu II wojny światowej, z punktu widzenia rozwoju myśli księgoznawczej i bibliotekoznawczej, czyli recepcję tej myśli na ich łamach, jak też rolę tych dokumentów w upowszechnianiu wiedzy o książce i bibliotece oraz współkształtowaniu jej teorii i warsztatu badawczego. W obrębie przyjętego zakresu pracy skupiono się na kilku problemach badawczych. Autorka stanęła przede wszystkim przed pytaniem, czy literatura czasowa rozwijała koncepcję dyscypliny kształtowaną wówczas przez naukowców w monografiach i podręcznikach, czy towarzyszyła tworzeniu polskiej terminologii i metodologii badań nad książką i biblioteką, a tym samym jaki udział w zawartości analizowanych czasopism miały teksty poświęcone teorii badań, metodologii, aspektom warsztatowym i źródłoznawczym. Następny obszar odnosił się do pytania, jakie inspiracje zagraniczne recypowano i upowszechniano w Polsce, czy w badanych czasopismach informowano o ówczesnym stanie rozwoju teorii dyscypliny w Polsce i na świecie oraz czy wiedzę tę popularyzowano poprzez recenzje wiodących monografii i czasopism zagranicznych. Odpowiedzi na te pytania pozwolą określić naukowe funkcje badanych periodyków i ich udział w kształtowaniu nauki o książce i bibliotece.

Cezura czasowa badań obejmuje lata 1901–1939. Datę początkową stanowi rok, w którym zaczęto wydawać „Książkę”, najstarsze z analizowanych czasopism, zaś końcową – wybuch II wojny światowej, skutkujący zaprzestaniem publikowania tego typu wydawnictw. Interesujące wydaje się rozszerzenie analizy o okres poprzedzający odzyskanie niepodległości. Na przykładzie nielicznie ukazujących się wówczas pism, w których zaczęto publikować artykuły o różnym stop-

⁷ S. SZTOBRYN: *Polskie badania nad myślą pedagogiczną w latach 1900–1939 w świetle czasopiśmiennictwa. Ujęcie metahistoryczne*. Łódź 2000, s. 28.

⁸ M. DEMBOWSKA: „Przegląd Biblioteczny” wczoraj – dziś – jutro. „Przegląd Biblioteczny” 1977, z. 3, s. 238.

⁹ Ibidem.

niu naukowości, ukazano pewną ewolucję myśli naukowej i praktycznej refleksji nad problematyką książki oraz rolą biblioteki i pracowników bibliotek. W rozdziale I zaprezentowana została historia czasopiśmiennictwa od pierwszej połowy XIX wieku, czyli okresu, w którym zainicjowano wydawanie czasopism bibliograficznych zamieszczających informacje o książkach. Zasięg terytorialny badań wyznaczają granice historyczne ziem polskich pod zaborami oraz granice II Rzeczypospolitej.

Źródła i metody badawcze

Chcąc rozpoznać tytuły pism środowiska ludzi związanych z książką i biblioteką, jakie ukazywały się do 1939 roku, niezbędne było skorzystanie z bibliografii polskich, przede wszystkim *Bibliografii polskiej XIX stulecia* Karola Estreichera¹⁰, *Bibliografii prasy polskiej 1832–1864* w opracowaniu Bolesława Korczaka¹¹, *Prasy lwowskiej w dwudziestoleciu międzywojennym* Jerzego Jarowieckiego i Barbary Góry¹², *Prasy lwowskiej w latach 1864–1918* Jerzego Jarowieckiego¹³, *Prasy krakowskiej 1795–1918* Mariusza Jakubka¹⁴, *Bibliografii czasopism warszawskich 1579–1981* w opracowaniu Konrada Zawadzkiego¹⁵. Kwerendzie poddano również *Spis tytułów prasy polskiej 1865–1918* Aleksandry Garlickiej¹⁶. Ważną dla realizowanego tematu literaturą okazały się także opracowania z zakresu historii czasopiśmiennictwa¹⁷, historii nauki¹⁸ oraz bibliotekarstwa XIX wieku i II Rzeczypospolitej¹⁹.

¹⁰ K. ESTREICHER: *Bibliografia polska XIX stulecia*. Kraków 1906–1916.

¹¹ *Bibliografia prasy polskiej 1832–1864*. Oprac. B. KORCZAK. Warszawa 1968.

¹² J. JAROWIECKI, B. GÓRA: *Prasa lwowska w dwudziestoleciu międzywojennym : próba bibliografii*. Kraków 1994.

¹³ J. JAROWIECKI: *Prasa lwowska w latach 1864–1918: bibliografia*. Kraków 2002.

¹⁴ M. JAKUBEK: *Prasa krakowska 1795–1918*. Kraków 2004.

¹⁵ *Bibliografia czasopism warszawskich 1579–1981*. Oprac. K. ZAWADZKI przy współudziale Z. BRULIŃSKIEJ i in. T. 1–3. Warszawa 1994–2001.

¹⁶ A. GARLICKA: *Spis tytułów prasy polskiej 1865–1918*. Warszawa 1978.

¹⁷ H. WIĘCKOWSKA: *Zarys czasopiśmiennictwa naukowego w Polsce*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”. Seria E 1966, z. 2, s. 87–110; A. PACZKOWSKI: *Prasa polska w latach 1918–1939*. Warszawa 1980; *Prasa polska w latach 1864–1918*. Oprac. Z. KMIECIK [i in.]. Warszawa 1976; J. ŁOJEK, J. MYŚLIŃSKI, W. WŁADYKA: *Dzieje prasy polskiej*. Warszawa 1988; W.M. KOLASA: *Historiografia prasy polskiej (do 1918 roku)*. *Naukometryczna analiza dyscypliny 1945–2009*. Kraków 2013.

¹⁸ *Historia nauki polskiej*. T. 4, 1863–1918. Cz. 1 i 2. Red. B. SUCHODOLSKI. Wrocław 1987; *Historia nauki polskiej*. T. 5, 1918–1951. Cz. 1, *Warunki rozwoju nauki polskiej*. Red. B. SUCHODOLSKI. Wrocław 1992.

¹⁹ H. WIĘCKOWSKA, I. TREICHEL: *Zarys dziejów polskich bibliotek oraz bibliografii i bibliologii polskiej*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”. Seria E 1966, z. 2, s. 61–85; Z. GACA-

Podstawowy materiał źródłowy do badań stanowiły czasopisma wydawane na ziemiach polskich pod zaborami i w Polsce po odzyskaniu niepodległości, prezentujące różne zagadnienia związane z książką i biblioteką, a istotą procesu badawczego była analiza treściowa poszczególnych numerów. Przystępując do analizy czasopism pod kątem ich wkładu w rozwój dyscypliny, trzeba mieć świadomość, że bez pogłębionych badań i dokładnej eksploracji treści, bez zbadania ich zasięgu i recepcji trudno stwierdzić, które w największym stopniu wpłynęły na rozwój nauki o książce i bibliotece, które odzwierciedlały ówczesne poszukiwania teoretyczne i prace badawcze. Część periodyków, z racji zasięgu i profilu tematycznego, można uznać za czołowe w tej kategorii wydawnictw. Za podstawowe kryterium doboru pism do badań przyjęto więc jasno określone cele, zakres tematyczny oraz zgodność składu redakcji z tematyką. Wydaje się, że wystarczy dokonać wyboru tych reprezentatywnych tytułów, rezygnując z mniej ważnych, by mimo to zebrać wystarczający materiał do przedstawienia roli tej grupy dokumentów w rozwoju dyscypliny. Nie może to być jednakże podstawa do formułowania wniosków odnoszących się do całej produkcji czasopiśmienniczej tamtego okresu.

W terminologii prasoznawczej istnieje wyraźne rozróżnienie zadań, jakie stawiane są czasopismom fachowym i naukowym. W *Encyklopedii wiedzy o prasie* znajdziemy definicję określającą czasopisma fachowe jako grupę „czasopism treści specjalnej, poświęconych popularyzowaniu i wdrażaniu osiągnięć naukowych w praktyce zawodowej [...] charakteryzują się tym, że zawierają artykuły i materiały przeznaczone dla określonej grupy zawodowej, mają pomagać w szkoleniu i podnoszeniu kwalifikacji zawodowych [...]”²⁰. Z kolei powinność czasopism naukowych polega na „utrwalaniu i upowszechnianiu oryginalnych wyników badań naukowych [...] odgrywają istotną rolę w procesie integracji kręgów ludzi związanych zawodowo z nauką [...] uważa się je za główne źródła bieżącej informacji naukowej i miejsce publikowania rozpraw”²¹. Mimo tej odmienności ról i zadań, w procesie empirycznym uwzględniono również grupę pism fachowych skierowanych do bibliotekarzy, gdyż stanowiły one swoiste *novum* w tym środowisku i redakcje ambitnie podchodziły do konstruowania ich zawartości. Poza tym założeniem pracy nie jest porównanie poszczególnych tytułów czasopism, które ukazywały się z różną częstotliwością, w różnych okresach czasu, i reprezentowały inne profile tematyczne, ale analiza ich wkładu w rozwój księgoznawstwa i bibliotekoznawstwa. Zrezygnowano przy tym z badania czasopism adresowanych do społeczności drukarskich, gdyż wydawnictwa te były szczegó-

-DĄBROWSKA: *Bibliotekarstwo II Rzeczypospolitej: zarys problemów organizacyjnych i badawczych*. Wrocław 1983; J. WŁODARCZYK: *Kształtowanie się zawodu bibliotekarskiego w okresie zaborów*. Łódź 1990; J. PUCHALSKI: *Źródła do historii bibliotek w Polsce w latach 1918–1947*. Warszawa 2007.

²⁰ *Encyklopedia wiedzy o prasie*. Red. J. MAŚLANKA. Wrocław 1976, s. 40.

²¹ *Ibidem*, s. 47–48.

łowo eksplorowane przez Hannę Tadeusiewicz²². Badaczka wykazała, że autorzy podejmowali w nich przede wszystkim zagadnienia praktyczne, dotyczące zawodowego środowiska drukarzy. Na łamach tych pism, mających charakter ściśle fachowy, sporadycznie podnoszono ogólne, naukowe tematy. Rzadziej w literaturze przedmiotu w sposób syntetyczny przedstawiano w tym świetle grupę czasopism księgarskich. Kwerenda autorki niniejszej pracy wykazała, iż tematyka książki i biblioteki podejmowana była głównie na łamach „Przeglądu Księgarskiego”, lecz zamieszczano tam teksty o charakterze przyczynkowym i sprawozdawczym, rozproszone w poszczególnych działach pisma. Dlatego ich wpływ na rozwój nauki nie został poddany analizie.

W trakcie przygotowywania książki, organizując warsztat metodologiczny, za najbardziej przydatną uznano metodę analizy zawartości czasopism, która pozwoliła na przeprowadzenie analizy frekwencyjno-tematycznej, czyli zbadanie i opisanie częstotliwości występowania tematów związanych z księgoznawstwem i bibliotekoznawstwem na łamach badanych pism. Pomocne było utworzenie dla tychże badań klucza kategoryzacji treści, dzięki któremu możliwe stało się liczbowe przedstawienie częstości występowania omawianych w artykułach zagadnień, a w konsekwencji wyprowadzenie wniosków na podstawie uchwyconych tendencji. Ten aspekt badań uzupełniony został elementami metody statystyczno-porównawczej, która znalazła zastosowanie w procesie pełniejszej analizy oraz porządkowania zebranego materiału w formie tabel. Użyteczne okazały się również metody: bibliograficzna oraz analizy i krytyki piśmiennictwa, za pomocą których na podstawie literatury przedmiotu dokonano opisu i oceny dotychczasowego stanu badań dotyczących podjętego w książce tematu. W celu zobrazowania rozwoju czasopism prezentujących problematykę książki i biblioteki, w tym przestrzennego usytuowania ich redakcji, zastosowano metodę historyczną i topograficzną.

Struktura pracy

Praca składa się z czterech rozdziałów²³. Potrzeba pełnego spojrzenia na wkład czasopism w rozwój myśli naukowej wymagała określenia warunków,

²² Zob. m.in.: H. TADEUSIEWICZ: *Drukarstwo polskie drugiej połowy XIX wieku w świetle fachowych czasopism drukarzy z lat 1872–1900: problematyka zawodowa i społeczna*. Łódź 1982; EADEM: *Stan badań i stopień zaawansowania prac nad historią polskich czasopism typograficznych w latach 1901–1939*. W: *Nauka o książce, bibliotece i informacji naukowej we współczesnym świecie*. Red. M. BANACKA. Warszawa 2003, s. 74–77.

²³ W przytaczanych cytatach zachowano pisownię oryginalną. Uwspółcześniono jedynie tzw. pisownię joty oddawaną przez i, j, y. Dotyczyło to najczęściej wyrazów, takich jak: bibliofil/bibliofil, bibliografia/bibliografia, biblioteka/biblioteka, edukacji/edukacji.

w jakich były powoływane, oraz wskazania ówczesnego stanu dyscypliny, którą reprezentowały. Zagadnienie to podjęto w dwóch pierwszych rozdziałach pracy, mając na względzie zaprezentowanie najważniejszych inicjatyw formujących środowisko bibliologiczne i bibliotekarskie: do 1918 roku (rozdział 1) oraz w okresie dwudziestolecia międzywojennego (rozdział 2). Wskazano na uwarunkowania instytucjonalne, organizację edukacji bibliotekarzy, wydarzenia stanowiące forum wymiany myśli bibliologicznej i praktycznych osiągnięć, ponadto przedstawiono postaci prekursorów tworzących teoretyczny potencjał polskiego księgo- i bibliotekoznawstwa, ich poglądy i najważniejszy repertuar wydawniczy (jednak bez wgłębiania się w monograficzną analizę działalności poszczególnych twórców). Dokonano też przeglądu wydawanych czasopism ludzi książki. W tym celu charakterystyką, ze szczególnym uwzględnieniem danych formalno-wydawniczych, objęto pięć grup wydawnictw: bibliograficzne; księgarskie; drukarskie i poligraficzne; bibliofilskie; bibliotekoznawcze i bibliotekarskie. Omawiając sylwetki członków redakcji i współpracowników czasopism, starano się ustalić pełne brzmienie imion dla wszystkich nazwisk²⁴. Tam, gdzie było to niemożliwe, zdecydowano się na pozostawienie pierwszej litery imienia, ewentualnie nazwiska, czyli zapisu, który w odniesieniu do niektórych osób wprowadziła sama redakcja danego pisma.

W rozdziale 3 odtworzono kompozycję badanych czasopism naukowych i fachowych (ich strukturę, typy informacji) oraz zaprezentowano wyniki analizy treści pozwalające ukazać wkład danego tytułu w rozwój refleksji teoretycznej i kierunków badawczych znajdujących odzwierciedlenie na jego łamach. Analizie poddano 9 tytułów czasopism: „Bibliotekarz”, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy”, „Exlibris”, „Książka”, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej”, „Przegląd Bibliograficzny”, „Przegląd Biblioteczny” (1908–1911 [za lata 1908–1909])²⁵, „Przegląd Biblioteczny” (1927–1939) i „Silva Rerum”. Pisma te podzielono na trzy grupy, uwzględniając kryterium chronologii wydawniczej i uniwersalności treści²⁶: 1) czasopisma naukowe wydawane do 1918 roku; 2) czasopisma naukowe wydawane w okresie dwudziestolecia międzywojennego; 3) czasopisma fachowe ukazujące się również w odrodzonej Polsce. Problematyka księgoznawcza i bibliotekoznawcza jest bardzo rozproszona w kompozycji tych pism, gdyż przedstawiano ją w różnych działach i przy wykorzystaniu rozmaitych gatunków dziennikarskich: od artykułów, poprzez kroniki, recenzje, po życiorysy czy sprawozdania. Szczegółowej analizie poddano artykuły, przyjęto bowiem, że przede wszystkim na ich podstawie można określić zaintere-

²⁴ Między innymi na podstawie publikacji: *Słownik pseudonimów i kryptonimów pisarzy polskich oraz Polski dotyczących*. T. 1, *Pseudonimy i kryptonimy od A–K*. T. 2, *Pseudonimy i kryptonimy od L–Ż*. T. 3, *Wykaz nazwisk pisarzy*. Oprac. A. BAR przy współudziale W.T. WISŁOCKIEGO i T. GODŁOWSKIEGO. Kraków 1936–1938.

²⁵ Daty wydania wprowadzono dla rozróżnienia dwóch czasopism o tym samym tytule.

²⁶ Zob.: *Słownik terminologii medialnej*. Red. W. PISAREK. Kraków 2006, s. 26.

sowania naukowe badaczy oraz poznać stan ówczesnej wiedzy księgo- i bibliotekoznawczej dającej odzwierciedlenie uprawianych dyscyplin. W tym celu przejrano wszystkie numery wskazanych pism, które pojawiły się na rynku wydawniczym do 1939 roku. Było to 580 numerów, czasem łączonych. Analiza treści artykułów pozwoliła wyodrębnić 415²⁷ pozycji bibliograficznych (pełny wykaz znajduje się w *Bibliografii – Część II Czasopisma naukowe i fachowe*), które stały się podstawą opracowania problematyki związanej z książką i biblioteką. Teksty pogrupowano, wykorzystując zespół kategorii tematycznych. Pozwoliło to uporządkować różnorodny, niezwykle bogaty materiał i sformułować wnioski.

Rolę podsumowania pełni rozdział ostatni, w którym przedstawiono model bibliologii i bibliotekoznawstwa wyłaniający się ze struktury i treści analizowanych czasopism. Rozdział ten składa się z sześciu części, które dotyczą kolejno: kształtowania się zakresu problematyki bibliologicznej i bibliotekoznawczej na łamach czasopism; wkładu czasopism w rozwój metodologii i terminologii w ramach dyscypliny księgoznawczej i bibliotekoznawczej; inspiracji ówczesnymi pracami naukowymi, polskimi oraz zagranicznymi. Ukazanie tej problematyki, zwłaszcza przywołanie dyskusji wokół metod badawczych oraz terminologii, jak również popularyzacji zagranicznych treści, wymagało sięgnięcia do pełnej zawartości eksplorowanych dokumentów. W dalszej kolejności zaprezentowano realizowane w badanych pismach tematy badawcze, które znalazły kontynuatorów po 1945 roku. Różnorodność zagadnień podjętych w tym rozdziale pozwala nakreślić obraz omawianych dyscyplin wyłaniający się z tekstów publikowanych w czasopismach i jednocześnie rolę tych czasopism jako przestrzeni kształtowania teorii i warsztatu badawczego.

Pracę zamykają *Zakończenie* oraz *Aneksy*, które porządkują i uzupełniają zebrany materiał badawczy. Całość dopełniają: *Wykaz skrótów*, *Bibliografia*, *Indeks osobowy* (który w układzie alfabetycznym rejestruje nazwiska osób występujących w publikacji) oraz *Wykaz tabel*.

Stan badań

Analiza literatury przedmiotu pokazuje, że dzieje i rozwój czasopism środowisk księgoznawczych i bibliotekoznawczych oraz ich wkład w kształtowanie nauki o książce i bibliotece nie doczekały się kompleksowego opracowania. Badania nad tymi dokumentami w Polsce najczęściej nie zmierzały do całościowego ujęcia tego zagadnienia.

²⁷ Jako jedną pozycję bibliograficzną traktuję również artykuł wieloczęściowy.

Rzadkością są monografie podejmujące problematykę czasopism powstających w kręgach ludzi książki. Wyjątek stanowi temat prasy zawodowej drukarzy polskich, przedstawiony w publikacjach H. Tadeusiewicz²⁸ i Stanisława Ciepłowskiego²⁹. Podstawowym założeniem H. Tadeusiewicz było potraktowanie czasopism jako źródła do badań dziejów drukarstwa polskiego. Zachowane pisma z drugiej połowy XIX wieku badaczka poddała dokładnej analizie treści, co pozwoliło wyodrębnić kilka kluczowych obszarów omawianych na łamach pism drukarskich: problematyka zawodu, zagadnienia techniki drukarskiej, warunki pracy i płacy, kształcenie zawodowe, organizacje, drukarnie związkowe, zjazdy drukarskie, udział drukarzy w ruchu społecznym oraz inne problemy związane z drukarstwem. Odmienny cel badawczy przyświecał S. Ciepłowskiemu, który skupił się na uporządkowaniu wiedzy o warszawskich czasopismach z lat 1907–1939, poddając je przede wszystkim charakterystyce bibliograficzno-typograficznej, rzadziej merytorycznej. Jako podstawę klasyfikacji autor przyjął funkcję czasopisma w środowisku zawodowym, co pozwoliło mu wyróżnić trzy grupy wydawnictw: czasopisma fachowe, informacyjne i anonsowe; czasopisma artystyczno-fachowe; czasopisma zawodowe. Wydarzeniem na bibliotekoznawczym rynku wydawniczym była monografia Zbigniewa Gruszki³⁰ poświęcona „Przeglądowi Bibliotecznemu”. Podobnie jak książka H. Tadeusiewicz, ukazała się ona w środowisku łódzkich badaczy i jako jedyna dotąd publikacja dotyczyła w całości pojedynczego tytułu, w tym przypadku pierwszego polskiego naukowego czasopisma bibliotekarskiego. Wychodząc od dziejów „Przeglądu Bibliotecznego” z lat 1908–1911, autor przedstawił początki czasopisma wydawanego pod tym samym tytułem od roku 1927 oraz jego przemiany i charakter w kolejnych okresach funkcjonowania do współczesności. Z. Gruszka, analizując treści poszczególnych numerów, wskazał na podstawowe zagadnienia z zakresu bibliologii oraz bibliotekarstwa podejmowane na łamach pisma.

Poza wymienionymi pracami zdecydowana większość tekstów to artykuły w czasopismach oraz przyczynkowe rozdziały w pracach zbiorowych. Te prezentujące rozwój wybranego czasopisma często powstawały z okazji rocznic i jubileuszy. Największej liczby publikacji tego typu doczekał się „Przegląd Biblioteczny”³¹,

²⁸ H. TADEUSIEWICZ: *Drukarnictwo polskie drugiej połowy XIX wieku...*

²⁹ S. CIEPŁOWSKI: *Warszawskie czasopisma poligrafów 1897–1939*. Warszawa 1995.

³⁰ Z. GRUSZKA: „*Przegląd Biblioteczny*”: *monografia*. Łódź; Warszawa 2012.

³¹ J. GRYCZ: *Pierwsze dziesięciolecie „Przeglądu Bibliotecznego”*. „Przegląd Biblioteczny” 1937, z. 1–2, s. 1–14; I. TUROWSKA-BAR: *Edward Kuntze jako redaktor „Przeglądu Bibliotecznego” 1927–1948*. „Przegląd Biblioteczny” 1967, s. 110–130; W. WIECZOREK: *Rola „Przeglądu Bibliotecznego” w teorii i praktyce bibliotekarstwa lat 1927–1939*. „Przegląd Biblioteczny” 1969, z. 2/3, s. 185–212; M. DEMBOWSKA: „Przegląd Biblioteczny”..., s. 235–249; EADEM: *50-lecie „Przeglądu Bibliotecznego”*. „Informator Bibliotekarza i Księgarza” 1977, s. 119–123; B. SORDYLÓWA: „Przegląd Biblioteczny” *tradycja i współczesność (75 lat czasopisma)*. „Przegląd Biblioteczny” 2002, z. 1–2, s. 67–87; H. TADEUSIEWICZ: *Redaktorzy naczelni „Przeglądu Bibliotecznego”*. Sylwetki. „Przegląd Biblioteczny” 2007, z. 4, s. 489–507; B. SORDYLÓWA: „Przegląd Biblioteczny” 80 lat

a autorem pierwszej był Józef Grycz, który w 1937 roku omówił 10 początkowych lat funkcjonowania pisma. Z kolei pięćdziesięciolecie tego periodyku uczczono w 1977 roku specjalnym zeszytem³², została również opublikowana bibliografia jego zawartości za lata 1927–1996³³.

Tematyce czasopism poświęcono w 1997 roku zeszyt 4 „Przeglądu Bibliotecznego”, w którym zamieszczono materiały z narady na temat: „Współpraca czasopism bibliotekarskich i pokrewnych”, zorganizowanej 23 maja 1997 roku z okazji siedemdziesięciolecia pisma. Omówiono wówczas 19 tytułów czasopism bibliotekarskich z zakresu nauki o książce i nauki o informacji naukowej. W grupie tej znalazły się też najstarsze pisma: „Bibliotekarz”, „Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich”, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej”, „Przegląd Biblioteczny”. Natomiast osiemdziesięciolecie wydawnictwa zaowocowało w 2007 roku jubileuszowym numerem „Przeglądu Bibliotecznego” w dwóch wersjach językowych: polskiej i angielskiej. Bezpośrednio do dziejów czasopisma nawiązywały trzy teksty. H. Tadeusiewicz przedstawiła sylwetki redaktorów od momentu założenia pisma; Barbara Sordylowa przybliżyła jego historię i ewolucję w ciągu osiemdziesięciu lat; z kolei Marianna Banacka i Barbara Sosińska-Kalata przypomniały okoliczności powołania kwartalnika i zaprezentowały zawartość pierwszego rocznika. W kolejnych jubileuszowych numerach wydanych w języku angielskim (w 2012³⁴ i 2017³⁵ roku) nie podejmowano już tematyki czasopiśmienniczej. Redakcja zamieszczała w nich artykuły na temat sytuacji bibliotekarstwa w Polsce w historycznym i współczesnym aspekcie. Uzupełnieniem wspomnianych rozważań, skupionych z reguły na dziejach pisma, są również publikacje³⁶, w których autorzy ukazali określone zagadnienia problemowe prezentowane na łamach „Przeglądu Bibliotecznego”.

W literaturze przedmiotu poświęconej czasopismom bibliologicznym i bibliotekoznawczym dominują teksty o charakterze przyczynkowym. Są to opracowania jednego tytułu lub określonej grupy czasopism, m.in. bibliofilskich, bibliograficznych, bibliotekarskich czy księgarskich. Autorzy tych tekstów nie omawiali jednak

w służbie bibliotekarstwa. „Przegląd Biblioteczny” 2007, z. 4, s. 508–520; M. BANACKA, B. SOSIŃSKA-KALATA: „Przegląd Biblioteczny” – rocznik 1927. „Przegląd Biblioteczny” 2007, z. 4, s. 521–552; Z. GRUSZKA: *Zarys historii „Przeglądu Bibliotecznego”*. „Forum Bibliotek Medycznych” 2015, nr 1, s. 318–330.

³² „Przegląd Biblioteczny” 1977, z. 3.

³³ *Bibliografia zawartości „Przeglądu Bibliotecznego”: 1927–1976 (R. 1–44)*. Oprac. J. PELCOWA przy współudziale I. GORCZYŃSKIEJ, Z. PIETRZAK i Z. PŁUCIENNIK. Wrocław 1978.

³⁴ „Przegląd Biblioteczny” 2012, The Special Issue on the 85th Anniversary.

³⁵ „Przegląd Biblioteczny” 2017, The Special Issue on the 90th Anniversary of the Library Review and IFLA Congress and 83rd General Conference in Wrocław.

³⁶ Z. GRUSZKA: *Udział Józefa Grycza w pracach nad „Przeglądem Bibliotecznym” w latach 1927–1939*. „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi” 2011, z. 5, s. 41–52; A. BAJOR: *Bibliotekoznawstwo w opinii Jana Muszkowskiego: analiza publikacji w „Przeglądzie Bibliotecznym” (1927–1952)*. W: *Książka, biblioteka, informacja: między podziałami i wspólnotą*. IV. Red. J. DZIENIAKOWSKA, M. OLCZAK-KARDAS. Kielce 2015, s. 411–426.

wszystkich tytułów ukazujących się w określonym czasie na rynku wydawniczym, ograniczając się jedynie do wskazania kilku najważniejszych. Najliczniejszą grupę tekstów stanowią opracowania pojedynczych tytułów czasopism bibliotekarskich i bibliotekoznawczych. Poza wspomnianym „Przeglądem Bibliotecznym” omówienia doczekały się pisma fachowe: „Bibliotekarz” z 1919 roku oraz „Biuletyn Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy” w roku 1934 przemianowany na „Bibliotekarza”. Autorzy publikacji³⁷ przypomnieli i zestawili najważniejsze daty i fakty w rozwoju obu tych wydawnictw oraz dokonali ogólnej charakterystyki zawartości, bez szczegółowej analizy treści. Ryszard Przelaskowski podkreślił jednak dobitnie, że pisma te odegrały „dużą rolę w rozwoju bibliotekoznawstwa, jako doskonaly nauczyciel i powaźny dokumentalista”³⁸.

Zestawienia bibliotekarskich czasopism polskich i zagranicznych podjęła się Krystyna Stachowska³⁹, omawiając krótko historię ich powstania. Również celem artykułu Józefa Korpały⁴⁰ było dokonanie przeglądu polskich czasopism bibliotekarskich ukazujących się jednak przede wszystkim po 1945 roku. Pisząc o najstarszych pismach, badacz krótko wspomniął o dziejach powołania „Bibliotekarza”, „Pamiętnika Biblioteki Kórnickiej”, „Przeglądu Bibliotecznego”, „Rocznika Zakładu Narodowego im. Ossolińskich”. Barbara Góra⁴¹ w kilku numerach „Poradnika Bibliotekarza” zamieściła *Mały leksykon polskich czasopism bibliotekarskich*, omawiając również wymienione wcześniej tytuły.

Opracowań doczekało się również pismo naukowe wydawane przez Ossolineum. Józef Adam Kosiński⁴² nakreślił krótko historię i profil tematyczny „Czasopisma Zakładu Narodowego im. Ossolińskich”, które, zmieniając kilka-

³⁷ W. DĄBROWSKA: *Pierwsze wcielenie „Bibliotekarza”. Przyczynek do dziejów prasy bibliotekarskiej*. „Bibliotekarz” 1963, nr 11, s. 321–328; J. KORNECKA: *Bibliotekarz. Lata 1929–1939*. „Bibliotekarz” 1963, nr 11, s. 328–334; R. PRZELASKOWSKI: *Rys dziejów czasopisma „Bibliotekarz” (1919–1963)*. „Przegląd Biblioteczny” 1964, z. 3, s. 153–162; A. KEMPA: *Nasz poprzednik (W 80. rocznicę „Bibliotekarza”)*. „Poradnik Bibliotekarza” 1999, z. 4, s. 10–11; *Co nam zostało z tych lat. 80-lecie „Bibliotekarza” 50-lecie „Poradnika Bibliotekarza”*. Warszawa 2000. Zob. też: H. LANGER: *Obraz Biblioteki Wzorowej na łamach periodyków Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy (1929–1939)*. „Bibliotheca Nostra” 2016, nr 3, s. 73–85; B. ŻOŁĘDOWSKA-KRÓL: *Architektura biblioteczna na łamach czasopisma „Bibliotekarz” w latach trzydziestych XX wieku*. W: *O etosie książki. Studia z dziejów bibliotek i kultury czytelnicej*. Red. T. WILKOŃ. Katowice 2017, s. 270–278.

³⁸ R. PRZELASKOWSKI: *Rys dziejów czasopisma...*, s.162.

³⁹ K. STACHOWSKA: *Fachowe czasopisma bibliotekarskie polskie i zagraniczne*. W: *Materiały biblioteczne z konferencji organizowanych w latach 1963–1968 przez Biuro Wydawnictw i Bibliotek PAN*. Wrocław 1971, s. 45–57.

⁴⁰ J. KORPAŁA: *Przegląd polskich czasopism bibliotekarskich*. „Przegląd Biblioteczny” 1977, nr 3, s. 251–279.

⁴¹ B. GÓRA: *Mały leksykon polskich czasopism bibliotekarskich*. „Poradnik Bibliotekarza” 1989, nr 10, s. 27–29; 1990, nr 9, s. 30–32; 1990, nr 11–12, s. 31–34; 1991, nr 1/2, s. 33–35.

⁴² J.A. KOSIŃSKI: „Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich”: *informacja*. „Przegląd Biblioteczny” 1997, z. 4, s. 393–395.

krotnie tytuł, pozostawało wydawnictwem historycznym o profilu naukowym. Podobnie Jan Kolasa⁴³ przy okazji publikacji bibliografii czasopisma ossolińskiego przedstawił ideę jego stworzenia przez Józefa Maksymiliana Ossolińskiego oraz ewolucję w zakresie realizowania programu naukowego. Dzieje wydania pierwszego zeszytu „Czasopisma”, w tym problemy z cenzurą, zreferował Teofil Modelski⁴⁴.

Przyczynek do dziejów czasopisma „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” opracowała Barbara Wysocka⁴⁵, wymieniając redaktorów poszczególnych zeszytów oraz ich układ treściowy. Tytuł ten omówili także Paulina Buchwald-Pelcowa⁴⁶, Marceli Kosman⁴⁷ i Andrzej Mężyński⁴⁸. P. Buchwald-Pelcowa w wydaniu „Rocznika Biblioteki Narodowej” z 1967 roku dokonała analizy treści ośmiu zeszytów czasopisma według wyróżniających się grup tematycznych, do których zaliczyła: historię Biblioteki Kórnickiej; publikację katalogów, inwentarzy i opisów bibliograficznych fragmentów zbiorów tworzących pewne całości oraz przedruki poszczególnych zabytków literackich czy źródeł historycznych. Z kolei M. Kosman na łamach „Pamiętnika Biblioteki Kórnickiej” w 1977 roku przedstawił zawartość poszczególnych zeszytów pisma. Najbardziej aktualny charakter ma artykuł A. Mężyńskiego, który podjął się podobnego zadania jak P. Buchwald-Pelcowa. W tym celu dokonał oceny 25 zeszytów pisma (z lat 1929–2001), które, jak określił, należy do „grona »ojców założycieli« periodyków polskich bibliotek naukowych”⁴⁹. Przedstawił profil zainteresowań redakcji, wydzielając kilka bloków tematycznych: historia ogólna; historia literatury polskiej; inwentarze i katalogi wybranych kolekcji Biblioteki Kórnickiej; historia Biblioteki Kórnickiej (łącznie z jej bibliotekarzami); materiały do biografii właścicieli dóbr kórnickich Miasta Kórnik i Bnin, Fundacja „Zakłady Kórnickie”; informacje dotyczące aktualnych wydarzeń z życia Biblioteki Kórnickiej (sprawozdania z działalności, wspomnienia pośmiertne itp.); wydawnictwa i prace wydawnicze Biblioteki Kórnickiej; varia; opisy kolekcji Biblioteki Kórnickiej; księgoznawstwo (historia bibliotek, czytelnictwa, księgarstwa); zamek kórnicki i jego wyposażenie. Zało-

⁴³ J. KOLASA: *Bibliografia czasopisma Zakładu Narodowego im. Ossolińskich 1828–1869*. „Rocznik Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” 1957, t. 5, s. 475–576.

⁴⁴ T. MODELSKI: *Ossolineum i czeskie Muzeum Narodowe*. „Rocznik Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” 1953, t. 4, s. 195–292.

⁴⁵ B. WYSOCKA: „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej”. „Przegląd Biblioteczny” 1997, z. 4, s. 403–405; EADEM: „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej”. *Zarys historii*. W: *Czasopisma naukowe bibliotek, archiwów, muzeów. Tradycje – role – perspektywy*. Red. A. KRÓLCZYK. Kórnik 2010, s. 45–50.

⁴⁶ P. BUCHWALD-PELCOWA: „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej”. „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1967, z. 3, s. 453–461.

⁴⁷ M. KOSMAN: „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” *spojrzenie wstecz i perspektywy*. „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 1977, z. 13, s. 5–18.

⁴⁸ A. MĘŻYŃSKI: *Ocena 25 zeszytów „Pamiętnika Biblioteki Kórnickiej” (1929–2001)*. „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 2003, z. 26, s. 251–270.

⁴⁹ Ibidem, s. 252.

zeniem tej i pozostałych prac był rozkład zainteresowań pisma, nie dokonywano w nich oceny merytorycznej poszczególnych artykułów. Na uwagę w opracowaniu A. Mężyńskiego zasługuje porównanie zawartości analizowanych zeszytów z celami, jakie pismu wytyczył J. Grycz w zeszycie pierwszym „Pamiętnika Biblioteki Kórnickiej”.

Czasopisma bibliofilskie także doczekały się opracowań. Marek Czechowski⁵⁰ na łamach „Roczników Bibliotecznych” zaprezentował kilka mniej znanych tytułów wydawanych w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Więcej uwagi poświęcono pismom „Exlibris”⁵¹ oraz „Silva Rerum”⁵². W 1952 roku Kazimierz Witkiewicz⁵³ zestawiał bibliografie obu czasopism, dostępne w formie maszynopisu w Dziale Starych Druków w Bibliotece Jagiellońskiej. Duże znaczenie dla uporządkowania wiedzy o działalności Towarzystwa Miłośników Książki w Krakowie, w tym jego aktywności wydawniczej, ma monografia Barbary Szornel-Dąbrowskiej⁵⁴ *Towarzystwo Miłośników Książki w Krakowie w latach 1922–1939*. Autorka scharakteryzowała oba pisma, podkreślając, że wniosły one olbrzymi wkład w intensyfikację naukowych badań księgoznawczych. W jednym z rozdziałów omówiła udział krakowskich bibliofilów w rozwoju nowoczesnej nauki o książce. W tym celu przywołała najważniejsze publikacje tego środowiska, również zamieszczone na szpaltach czasopism, przypisując je do kilku wydzielonych obszarów tematycznych, takich jak: historia książki, dzieje bibliotek, bibliografia, inkunabulistyka, historia oprawy książkowej, historia ekslibrisu, bibliofilstwo, historia prasy, silesiana i zabytki literatury polskiej.

⁵⁰ M. CZECHOWSKI: *Czasopisma bibliofilskie*. „Roczniki Biblioteczne” 1986, z. 1–2, s. 241–257.

⁵¹ J. WADOWSKI: „Exlibris” – czasopismo księgoznawców i bibliofilów. „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1966, t. 2, s. 231–263; E. CZERNIAKOWSKA, M. CZERNIAKOWSKA: *W osiemdziesiątą piątą rocznicę założenia pierwszego polskiego czasopisma bibliofilskiego „Exlibris”*. Gdańsk 2002.

⁵² J. RUŻYŁŁO-STASIAKOWA: *W poszukiwaniu podstaw teoretycznych bibliofilstwa polskiego na łamach „Silva Rerum”*. „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1974, t. 10, s. 165–180; *Silva Rerum. Series nova, wychodzi, jak jest gotowa, redagują sowizrrzały, co Warszawy nie widziały: niech im sprzyja łaska boska i wolna (choć goła) Rzeczypospolita Krakowska. Finiscoronatopus. Sylwę niniejszą wydumał, zbierał i przygotował Tadeusz Ulewicz, przy współdziałaniu przyjacielsko-krytycznym Władysława Berbelickiego. Układ graficzny z zachowaniem, o ile możliwości dawnego schematu wydawniczego międzywojennej „Silvae Rerum” oprac. Janusz Bruchnalski i Lech Przybylski*. Kraków 1981; K. ŚWIERZOWSKI: *Nieznane numery „Silva Rerum”*. „Bibliofil” 1987, [nr 1], s. 8.

⁵³ K. WITKIEWICZ: *Bibliografia „Exlibrisu” 1917–1929*. Kraków 1952. Biblioteka Jagiellońska, Oddział Starych Druków sygn. 584125 III [maszynopis]; IDEM: *Bibliografia „Silva Rerum” czasopisma Towarzystwa Miłośników Książki w Krakowie 1925–1939*. Kraków 1952. Biblioteka Jagiellońska, Oddział Starych Druków sygn. 584126 III [maszynopis].

⁵⁴ B. SZORNEL-DĄBROWSKA: *Towarzystwo Miłośników Książki w Krakowie w latach 1922–1939*. Kraków 2001.

Jednym z inicjatorów badań dziejów czasopism bibliograficznych był Stanisław Jarkowski⁵⁵. Jego pracę kontynuowali Zenon Kmiecik⁵⁶, J. Korpała⁵⁷, Emilia Kurdybacha⁵⁸ oraz Wanda Piusińska⁵⁹. Dążeniem autorów było w tym przypadku przede wszystkim uporządkowanie informacji o dostępnych na rynku tytułach pism oraz przedstawienie ich przydatności w rejestrowaniu spisów bibliograficznych polskich druków.

Niekwestionowanym autorytetem w dziedzinie badania czasopism drukarskich jest wspomniana wcześniej H. Tadeusiewicz – autorka licznych opracowań⁶⁰, w których starała się przybliżyć mało znane tytuły, śledziła stan ich

⁵⁵ S. JARKOWSKI: *Czasopiśmiennictwo bibliograficzne polskie a rejestracja polskiej produkcji wydawniczej*. Warszawa 1916.

⁵⁶ Z. KMIECIK: *Przegląd periodyków fachowych w Królestwie Polskim (1864–1885)*. *Pisma bibliograficzne, ekonomiczne, prawnicze, techniczne, rolnicze i medyczne*. „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1971, t. 10, z. 1, s. 33–52.

⁵⁷ J. KORPAŁA: *Dzieje bibliografii w Polsce*. Warszawa 1969.

⁵⁸ E. KURDYBACHA: *Zarys historii bibliografii do 1939 roku (ze szczególnym uwzględnieniem Polski)*. Warszawa 1960, s. 34–35.

⁵⁹ W. PIUSIŃSKA: *Polskie czasopisma bibliograficzne w latach 1901–1927*. „Przegląd Biblioteczny” 1963, z. 2, s. 92–101.

⁶⁰ H. TADEUSIEWICZ: „Przegląd Drukarski” – nieznane czasopismo fachowe z końca XIX wieku. „Roczniki Biblioteczne” 1971, z. 1–2, s. 43–55; EADEM: „Przegląd Drukarski” Seweryna Baylego. „Roczniki Biblioteczne” 1974, z. 1–2, s. 373–382; EADEM: „Budzik” (1883) – pismo drukarzy krakowskich. „Roczniki Biblioteczne” 1975, z. 1–2, s. 201–215; EADEM: „Praca. Dwutygodnik poświęcony sprawom drukarskim” (Lwów 1878). „Roczniki Biblioteczne” 1976, z. 3–4, s. 771–785; EADEM: „Przewodnik dla Spraw Drukarsko-Litograficznych” lwowskie czasopismo fachowe z końca XIX w. „Roczniki Biblioteczne” 1976, z. 1–2, s. 189–234; EADEM: „Czcionka” (1872–1876) – pierwsze czasopismo drukarskie w Polsce. „Roczniki Biblioteczne” 1977, z. 3–4, s. 749–799; EADEM: „Ognisko. Czasopismo dla spraw drukarskich i pokrewnych zawodów”: (okres pierwszy 1895–1900). „Roczniki Biblioteczne” 1978, z. 1–2, s. 57–116; EADEM: *Polskie czasopisma drukarskie XIX wieku: (stan zachowania i stan badań, charakterystyka bibliograficzno-typograficzna)*. „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1979, nr 2, s. 25–40; EADEM: „Grafika” (1912). „Roczniki Biblioteczne” 1979, z. 2, s. 117–126; EADEM: *Problem kształcenia zawodowego drukarzy na łamach galicyjskich czasopism drukarskich z lat 1872–1900*. „Ze Skarbcza Kultury” 1980, z. 34, s. 113–124; EADEM: *Czasopisma drukarskie galicyjskie z lat 1872–1900 jako źródła do dziejów drukarstwa polskiego XIX wieku*. „Studia o Książce” 1981, s. 113–152; EADEM: *Organizacje zawodowe drukarzy lwowskich w świetle ich prasy fachowej z lat 1872–1900*. „Roczniki Biblioteczne” 1982, z. 1–2, s. 77–107; EADEM: *Problematyka zawodowa i społeczna na łamach galicyjskich czasopism drukarzy z lat 1872–1901*. „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1981/1982, s. 279–312; EADEM: „Drukarz i Księgarz” (1897–1901) – pismo warszawskich typografów. „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1983, z. 3, s. 35–47; EADEM: *1 Maja w świetle prasy drukarzy we Lwowie (1889–1900)*. „Kwartalnik Historii Ruchu Zawodowego” 1986, nr 2, 71–77; EADEM: „Pracownik Graficzny” (1928–1939). Część 1, *Powstanie czasopisma. Zagadnienia fachowe*. „Roczniki Biblioteczne” 1986, 1–2, s. 111–135; EADEM: *Walka strajkowa drukarzy galicyjskich w świetle ich prasy fachowej XIX wieku*. „Z Pola Walki” 1987, nr 3, s. 93–99; EADEM: „Pracownik Graficzny” (1928–1939). Część 2, *Problematyka zawodowa i społeczna*. „Roczniki Biblioteczne” 1987, z. 2, s. 151–191; EADEM: *Czasopismo „Grafika” (1930–1934, 1938–1939) i jego znaczenie dla rozwoju przemysłu i sztuki typograficznej w Polsce w okresie dwudziestolecia międzywojennego*. „Rocznik Gdański” 2001, s. 147–166; EADEM: *Problematyka artystyczna i zawo-*

zachowania w polskich bibliotekach, analizowała zawartość treściową tej grupy fachowych wydawnictw ciągłych. Artykuły z tego zakresu tematycznego przygotowali również S. Cieplowski⁶¹, Andrzej Kłossowski⁶² i Marcin Żynda⁶³.

Tematyka czasopism księgarskich stanowiła przedmiot analiz kilku badaczy. Bogdan Klukowski⁶⁴ w rozdziale swej monografii *Księgarstwo i zawód księgarza w Polsce* wskazał najważniejsze tytuły czasopism, takie jak „Księgarz” czy „Przegląd Księgarski”. Ryszard Salinger⁶⁵, Stanisław Tarkowski⁶⁶ oraz Marek Tobera⁶⁷ odtwarzali dzieje tego typu pism z dwudziestolecia międzywojennego, ustalając szczegóły dotyczące ich częstotliwości, objętości, szaty graficznej, tematyki i charakteru poszczególnych rubryk. Największej liczby publikacji doczekał się „Przegląd Księgarski”. W ostatnich latach tytuł ten stał się przedmiotem eksploracji Moniki Olczak-Kardas⁶⁸, która poruszyła m.in. tematykę zagranicznych rynków książki w recepcji „Przeglądu Księgarskiego” u schyłku lat trzydziestych XX wieku oraz opracowała bibliografię zawartości pisma. Redaktorzy „Przeglądu Księgarskiego” również zamieszczali materiały na temat działalności

dowa na łamach „Grafiki” z lat 1930–1939. „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Librorum” 2002, nr 11, 127–145; EADEM: *Stan badań i stopień zaawansowania prac...*, s. 74–77; EADEM: „Poradnik Graficzny” (1905–1906) i „Polski Poradnik Graficzny” (1908): przyczynek do dziejów etosu piśmiennictwa drukarzy. „Roczniki Biblioteczne” 2005, s. 257–266.

⁶¹ S. CIEPŁOWSKI: *Czasopisma drukarzy warszawskich 1878–1939*. „Biuletyn Poligraficzny” 1975, nr 4, s. 42–59; IDEM: „Grafika Polska” – czasopismo drukarzy. „Biuletyn Poligraficzny” 1975, nr 12, s. 33–46.

⁶² A. KŁOSSOWSKI: *Nieznane warszawskie czasopismo drukarskie („Z dziedziny sztuki drukarskiej” 1878–1879)*. „Roczniki Biblioteczne” 1964, z. 3/4, s. 509–531; IDEM: *Pierwsze warszawskie czasopismo [„Z dziedziny sztuki drukarskiej” 1878–1879]*. „Poligrafika” 1965, nr 5, s. 124–125.

⁶³ M. ŻYNDĄ: „Drukarz Pomorski” (1933–1939) jako narzędzie kształtowania świadomości i właściwych postaw drukarzy oraz wzmacniania ich Związku Zawodowego. „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2008, nr 1, s. 143–150.

⁶⁴ B. KLUKOWSKI: *Księgarstwo i zawód księgarza w Polsce*. Warszawa 2008; IDEM: *Sto lat „Przeglądu Księgarskiego”. Trudna kronika tytułu*. „Wiadomości Księgarskie” 2010, nr 2, s. 74–76.

⁶⁵ R. SALINGER: „Księgarz” w dwudziestoleciu międzywojennym. „Księgarz” 1970, nr 3, s. 42–49; IDEM: „Przegląd Księgarski” w latach 1918–39. „Księgarz” 1971, nr 3, s. 44–54.

⁶⁶ S. TARKOWSKI: *Czasopisma księgarskie w Polsce*. „Księgarz” 1963, nr 2, s. 63–64; IDEM: *Pięćdziesiąt lat „Księgarza”*. „Księgarz” 1963, nr 4, s. 50–52.

⁶⁷ M. TOBERA: *Od „Przeglądu Księgarskiego” do „Biblioteki Analiz”. Uwagi na temat dziejów polskiej prasy branżowej o rynku książki (1910–2010)*. W: *350 lat prasy polskiej*. Red. M. JABŁONOWSKI, U. JAKUBOWSKA, D. KUŹMINA, M. TOBERA. Warszawa 2012, s. 135–156.

⁶⁸ M. OLCZAK-KARDAS: *Rynek książki za granicą na łamach „Przeglądu Księgarskiego” w latach 1938–1939*. „Rocznik Świętokrzyski”. Seria A. Nauki humanistyczne 2010, t. 32, s. 31–43; EADEM: *Księgarstwo II Rzeczypospolitej w świetle ogłoszeń w „Przeglądzie Księgarskim”*. Kielce 2012; EADEM: „Przegląd Księgarski” 1918–1939: adnotowana bibliografia zawartości. T. 1, 1918–1925. Kielce 2016; EADEM: „Przegląd Księgarski” jako źródło informacji o czytelnictwie w dwudziestoleciu międzywojennym (na przykładzie roczników 1930–1939). W: *O etosie książki...*, s. 339–353.

pisma – na uwagę zasługują zwłaszcza teksty Stanisława Pliszczyńskiego⁶⁹ i Adama Szymańskiego⁷⁰.

Spośród badaczy polskich czasopism z zakresu bibliologii i bibliotekoznawstwa ukazujących się w okresie międzywojennym warto wymienić środowisko krakowskie reprezentowane przez Jerzego Jarowieckiego⁷¹ i Grażynę Wronę⁷². J. Jarowiecki w swych publikacjach dążył do rejestracji tychże tytułów. W książce *Studia nad prasą polską XIX i XX wieku* zauważył, że „Liczną grupę czasopism stanowiła prasa fachowa [...]. Były wśród nich czasopisma bibliotekarskie i księgarskie (27) [...]. Duża ilość czasopism bibliotekarskich i księgarskich wynikała z faktu istnienia licznych bibliotek i bogatych księgozbiorów [...]”⁷³. Do najważniejszych tytułów badacz zaliczył „Exlibris”, „Przegląd AntykwarSKI”, „Przewodnik Bibliograficzny” oraz „Wiadomości Biblioteczne”.

G. Wrona w książce *Polskie czasopisma naukowe w latach 1918–1939*, prezentując czasopisma zgodnie z istniejącym w badanym okresie czasu systemem porządkowania nauki, jeden z podrozdziałów w ramach nauk humanistycznych i społecznych poświęciła bibliologii. Podkreśliła, że w kształtowaniu podstaw teoretycznych nauki o książce dużą rolę odegrały takie tytuły, jak: „Exlibris”, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej”, „Przegląd Biblioteczny”, „Rocznik Zakładu Narodowego im. Ossolińskich”, „Silva Rerum”. Dokonując krótkiej charakterystyki wskazanych wydawnictw, autorka przedstawiła wewnętrzną strukturę czasopism, wymieniła nazwiska ich redaktorów, a także znanych teoretyków i praktyków polskiego bibliotekarstwa i bibliografów współpracujących z czasopismami.

Przegląd stanu badań pokazał, że o ile w pracach poświęconych „Przeglądowi Bibliotecznemu” oraz czasopismom fachowym środowiska bibliotekarzy podkreślano udział tych pism w rozwoju bibliotekarstwa i bibliotekoznawstwa, o tyle w tekstach przedstawiających inne czasopisma (za wyjątkiem pracy B. Szornel-Dąbrowskiej) nie analizuje się roli, jaką odegrały one w rozwoju teorii i warsztatu badawczego księgoznawstwa i bibliotekoznawstwa. Dotąd nie prowadzono też badań większej grupy czasopism pod kątem rozwoju tych dyscyplin czy określenia wkładu periodyków w kształtowanie metod badawczych i terminologii. Zamierzeniem autorki prezentowanej książki jest próba wypełnienia w literaturze tej dostrzegalnej luki.

⁶⁹ S. PLISZCZYŃSKI: „Przegląd Księgarski” w latach 1918–1928. „Przegląd Księgarski” 1928, nr 49, s. 826–830.

⁷⁰ A. SZYMAŃSKI: *Szlakiem rozwoju*. „Przegląd Księgarski” 1929, nr 51, s. 789–790.

⁷¹ J. JAROWIECKI, B. GÓRA: *Prasa lwowska...*; J. JAROWIECKI: *Studia nad prasą polską XIX i XX wieku*. Kraków 1997; IDEM: *Dzieje prasy polskiej we Lwowie do 1945 r.* Kraków; Wrocław 2008.

⁷² G. WRONA: *Polskie czasopisma naukowe w latach 1918–1939*. Kraków 2005; EADEM: *Czasopisma naukowe archiwów, muzeów, bibliotek i muzeów w II Rzeczypospolitej*. W: *Czasopisma naukowe bibliotek...*, s. 115–127.

⁷³ J. JAROWIECKI: *Studia nad prasą...*, s. 80.